Borkowska, Anna

Jak uczniowie postrzegają swoich nauczycieli - wyniki badań przeprowadzonych w niektórych liceach płockich

Notatki Płockie 36/1-146, 55-60

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

ANNA BORKOWSKA

Jak uczniowie postrzegają swoich nauczycieli - wyniki badań przeprowadzonych w niektórych liceach płockich

Nauczyciele stanowią grupę zawodową skupiającą na sobie szczególnie duże zainteresowanie społeczne. Efektywność tej grupy zawodowej dotyczy wszystkich, ponieważ każdy z nas jako dziecko podlegał kształceniu, a jako człowiek dorosły interesuje się skutecznością nauczania własnych dzieci. Nawet najlepszy poziom przygotowania merytorycznego nie wystarcza, aby nauczyciel osiągnął sukces dydaktyczny. Dla osiągnięcia takiego sukcesu niezbędna jest umiejętność komunikowania się z grupą uczniów. Żeby nauczyciel dobrze uczył, musi wiedzieć, że komunikaty przekazywane przez niego są odbierane przez ucznia trafnie, tzn. bez zniekształceń. Wiadomo jednak, że przyswajanie informacji zależy nie tylko od poziomu intelektualnego odbiorcy, ale i od tego jak postrzega on nadawcę informacji, którym w procesie nauczania jest nauczyciel. Nauczyciele zajmują w tej komunikacji bardzo niekorzystną pozycję. Uczniów obowiązuje zasada nieinformowania nauczyciela o zaletach sposobu jego pracy. Wyłamanie się z tej normy grozi potępieniem przez grupę rówieśniczą pod zarzutem „lizusostwa". Informowanie nauczyciela o wadach jego postępowania jest na ogół traktowane jako niemożliwe lub co najmniej ryzykowne, bowiem nauczyciele mogą wpływać na losy uczniów, karząc ich lub nagradzając. Uczeń występuje więc w roli osoby podporządkowanej. Dystans ten utrudnia spontaniczność kontaktu. Z tych powodów nauczyciel w praktyce nie ma szansy dowiedzieć się jak jest postrzegany przez uczniów. Skazuje go to na działanie intuicyjne, a taki sposób pracy jest obarczony znacznym ryzykiem błędu. Psychologowie od dawna dostrzegali wagę tego problemu i starali się określić właściwości osobowościowe nauczycieli traktowanych jako grupa społeczna. D. Johnson [1] dokonał przeglądu badań wykonanych w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych i stwierdził, że nauczyciele wyróżniają się na tle społeczeństwa amerykańskiego następującymi cechami:

— większą niż u innych potrzebą pracy raczej z ludźmi niż z przedmiotami,
— wyższe niż przeciętne zainteresowania społeczne i wyższe uspołecznienie,
— wyższe niż u innych poczucie odpowiedzialności i samokontrola,
— ścisłe trzymanie się przyjętych konwencji, skłonność do konformizmu wobec norm obowiązujących w klasie średniej,
— nieco wyższe niż u innych osób tendencje do konserwatyzmu.

Zastanawiano się czy te właściwości psychiczne charakteryzują nauczycieli w sposób trwały. Problem ten ma ogromne znaczenie praktyczne. Od tego czy styl postępowania nauczyciela w klasie uznamy za stały czy zmienny, zależny ustalenie czy styl ten może być modyfikowany przez planowane działanie samego nauczyciela lub osób mających wpływ na jego postępowanie.

A. Janowski powołując się na badania Sandefura [2] pisze, że nauczyciele mogą się zmieniać; możliwości tych zmian wiążą się z doświadczeniem. Gdy wzrasta doświadczenie, „nauczyciele stają się uprzejmiejsi, bardziej wyrozumiali, bardziej zwracają uwagę na grę fair z uczniami i bardziej są skłonni do kierowania niedyrektywnego".

Punktem wyjścia dla moich badań były stwierdzenia zawarte w cytowanej przeze mnie pracy A. Janowskiego [2]. Pisze on, że niezdolność nauczycieli do autokorekcji wynika z braku umiejętności poznania jak naprawdę się zachowują. Normy obowiązujące w szkole powodują, że nauczyciele nie mogą pytać, a uczniowie nie mogą powiedzieć, choć z tego co uczniowie mają do powiedzenia, nauczyciele mogliby wiele skorzystać. Nadawanie komunikatów do nauczyciela zależy od tego jak spostrzegają go uczniowie. Im bardziej pozytywnie są do niego nastawieni, tym chętniej inicjują wypowiedzi w jego kierunku, ponadto wypowiedzi te dotyczą większej ilości tematów i są prowadzone w sposób swobodny w poczuciu bezpieczeństwa [3].

Prowadząc zajęcia z psychologii w Studium Nauczycielskim postanowiłam sprawdzić, jaki obraz nauczycieli funkcjonuje w psychice uczniów, których znaczna część zamierza w przyszłości zostać pedagogami. Problem ten mieliśmy analizować przeprowadzając ankietę wśród uczniów wszystkich czterech roczników III LO.

Punktem wyjścia do wspólnej pracy była ankieta opracowana przez A. Janowskiego [4]. Zawiera ona zestaw 8 zdań, które mogą charakteryzować nauczycieli. Janowski proponuje, aby badani podkreślili 3 zdania, które wg nich najtrafniej charakteryzują większość nauczycieli.

Doceniając walory propozycji A. Janowskiego uważam, że pozwala ona na bardzo wyrywkową charakterystykę nauczycieli. Uznałam, że lista ich właściwości psychicznych powinna być znacznie poszerzona; uczniowie mają wypowiadać się o każdej, a nie tylko dokonywać wyboru kilku z nich. Ponadto przyjęłam założenie, że współtwórcami ankiety muszą być sami uczniowie. Poza korektami stylistycznymi nie ingerowałam w ułożoną przez nich listę właści-

wości. Moim celem było udzielenie odpowiedzi na pytanie, jacy są nauczyciele w opinii uczniów. Żeby znaleźć tę odpowiedź trzeba skonstruować zestaw właściwości, które odpowiadają kategoriom poznawczym funkcjonującym w psychice uczniów. Nawet najbardziej wnikliwy nauczyciel nie jest w stanie wykonać tego zadania, ponieważ jego rola społeczna i doświadczenie życiowe powodują, że oceniając ludzi bierze pod uwagę inne niż uczniowie kryteria oceny. Efektem wspólnej pracy była następująca ankieta:

JACY SĄ NAUCZYCIELE?

Masz przed sobą przykłady zachowań i cech charakteru, które mogą przejawiać nauczyciele. Ustosunkuj się do każdego zdania posługując się skalą liczbową od 1 do 5, przy czym poszczególne punkty na skali oznaczają:

1 — to nie dotyczy nikogo
2 — to odnosi się do bardzo nielicznych
3 — to przeciętnie dotyczy nauczycieli
4 — to charakteryzuje większość nauczycieli
5 — to dotyczy wszystkich nauczycieli

1. Są przekonani o swoich wysokich kompetencjach
2. Niejednakowo traktują uczniów
3. Mają poczucie humoru
4. Są nadmiernie pewni siebie
5. Są sprawiedliwi
6. Są inteligentni
7. Są zarozumiali
8. Stosują kary cielesne
9. Interesują się losem uczniów
10. Są egoistami
11. Mają autorytet
12. Są wścibscy
13. Interesująco wykładają
14. Są pedantyczni
15. Nie rozumieją uczniów
16. Są nudni i nieciekawi
17. Są zbyt krytyczni
18. Dobrze nas uczą
19. Pomagają uczniom w trudnych sytuacjach
20. Wzbudzają strach u uczniów
21. Uczą nas niezbyt dobrze
22. Mają wszechstronne zainteresowania
23. Są nietolerancyjni
24. Są wrażliwi na krzywdę ludzką
25. Nie lubią uczniów, którzy mają inne zdanie
26. Nie szanują godności uczniów
27. Lubią swoją pracę
28. Są złośliwi
29. Ubierają się elegancko
30. Są tolerancyjni
31. Prześladują uczniów, którzy im się sprzeciwili
32. Mają poczucie władzy nad uczniem
33. Są roztargnieni i niezorganizowani
34. Traktują uczniów nieuprzejmie
35. Wykorzystują uczniów do załatwiania swoich spraw
36. Poniżają uczniów
37. Są interesującymi ludźmi.

Badaniami objęto 182 uczniów z klas I—IV. Pierwszym etapem było opracowanie obrazu nauczycieli jaki funkcjonuje w psychice uczniów liceum. Wyniki zawarte są w tabeli.

Tabela 1

Wyniki ankiety „Jacy są nauczyciele" przeprowadzonej na 182 uczniach klas I—IX liceum państwowego.

Ocena Nr cechy	1	2	3	4	5	Suma pkt. dla cechy	Średn. arytm. ocena cechy	Ranga cechy wg wielk. śred.
	Ilość ocen o danej wysokości							
1	3	32	52	81	13	612	3,38	4
2	6	27	41	81	12	567	3,13	6
3	1	124	36	18	3	459	2.52	24
4	6	37	54	74	11	593	3,28	5
5	10	86	63	17	5	464	2,56	22
6	2	12	50	88	29	673	3,72	1
7	17	85	51	24	4	456	2,51	26
8	173	8	1	0	0	192	1,05	37
9	14	109	37	21	1	432	2,37	29
10	26	94	47	14	1	416	2,29	31
11	1	68	66	36	10	529	2,92	11
12	28	85	47	15	6	429	2,36	30
13	10	113	39	20	0	433	2,38	27
14	20	99	52	10	3	429	2,37	28
15	4	43	71	59	5	564	3,10	7
16	10	67	61	43	1	504	2,77	13
17	6	48	81	42	4	533	2,94	10
18	5	68	66	41	2	513	2,82	12
19	20	123	31	8	0	391	2,15	35
20	10	52	50	63	7	551	3,03	8
21	10	79	56	39	2	502	2,76	14
22	13	83	51	31	3	471	2,60	20
23	7	74	66	30	4	493	2,72	16
24	7	81	63	30	1	483	2,65	18
25	14	60	54	44	9	497	2,75	15
26	20	78	45	33	6	473	2,60	21
27	4	26	68	57	26	618	3,41	3
28	10	77	59	27	9	494	2,71	17
29	4	59	63	50	6	541	2,97	9
30	5	76	75	18	2	464	2,64	18
31	25	74	45	24	8	444	2,52	25
32	2	28	39	78	29	635	3,61	2
33	31	97	42	5	1	376	2,14	36
34	30	85	51	7	2	391	2,23	34
35	38	82	32	19	4	394	2,25	32
36	28	97	32	16	2	392	2,24	33
37	9	91	42	24	7	448	2,56	23

Osiem właściwości zostało ocenionych jako charakteryzujące nauczycieliw stopniu ywższym od przeciętnego (średnia ocena większa od 3,00).

Na pierwsze miejsce w obrazie nauczycieli wybija się inteligencja. Stwierdzenie „są inteligentni" uzyskało najwyższą ocenę, a blisko 92% uczniów uznało inteligencję za cechę charakteryzującą nauczycieli co najmniej przeciętnie. Jednocześnie uczniowie postrzegają swoich pedagogów jako osoby, które wykonują pracę z upodobaniem (cecha 27) i przekonaniem o swoich wysokich kompetencjach (cecha 1). Można więc stwierdzić, że nauczyciele są oceniani jako osoby o dużych walorach intelektualnych.

Nie sposób jednak nie zauważyć, że praktycznie na tym kończy się przychylna opinia o osobowości nauczycieli. Pozostałe właściwości znajdujące się na szczycie hierarchii dają podstawy do przypuszczeń, że relacja nauczyciel-uczeń jest oparta na strachu. Blisko 60% badanych uważa, że nauczyciele mają poczucie władzy nad uczniem. Właściwość ta znalazła się na niezwykle wysokiej pozycji (średnia o-

cena wynosi 3,600 i jest drugą co do wielkości wśród 37 poddanych ocenie zdań. Poczucie podporządkowania i strach towarzyszący uczniom nie muszą jednak oznaczać, że nauczyciele są autokratami. Nauczyciele muszą w trakcie swojej pracy posługiwać się ocenami. Oceny te pełnią rolę kar i nagród silnie wpływających na pozycję uczniów i ich karierę szkolną.

Tak więc szkoła jako instytucja jest oparta naasymetrycznym układzie, w którym nauczyciele mają wpływ na losy uczniów, mogą ich karać lub nagradzać, ale sytuacja odwrotna jest niemożliwa. Trudno wtedy mówić o autentycznym niehasłowym partnerstwie. Ta sytuacja częściowo tłumaczy lęk towarzyszący uczniom w szkole.

Wyniki ankiety nie pozwalają stwierdzić czy wzbudzanie lęku jest efektem zamierzonym przez nauczycieli czy „skutkiem ubocznym" zinstytucjonalizowanego nauczania. Niepokój budzi przekonanie badanych, że są niejednakowo traktowni przez nauczycieli (właściwość 2). Najczęściej stwierdzają oni, że takie zachowanie charakteryzuje większość pedagogów. Bez względu na to czy opinia ta jest czy nie jest uzasadniona, uczniowie żyją w poczuciu, że są traktowani niesprawiedliwie. Musi to powodować ich znaczną frustrację pogłębioną dodatkowo poczuciem podporządkowania, o którym już pisałam.

Analizując wyniki ankiety można zauważyć, że oprócz strachu i podporządkowania, towarzyszy uczniom poczucie, że nie są akceptowani przez swoich nauczycieli. Uważają, że nie są przez nich rozumiani. Wprawdzie opinie na ten temat są zróżnicowane, trudno jednak przeoczyć, że najczęstsza ocena jest na poziomie 3 („to przeciętnie dotyczy nauczycieli"). Ponadto nauczyciele są postrzegani jako „nadmiernie pewni siebie" (właściwość 4), a to z pewnością zwiększa poczucie dystansu w trakcie komunikowania się.

Cała ankieta zakłada badanie treści świadomości uczniów. Formułując to inaczej można powiedzieć, że jej wyniki zapoznają nas z odczuciami uczniów na temat kształcących ich osób. Odczucia są zawsze subiektywne, a więc w tym przypadku nie mówimy „jacy są nauczyciele" ale „jak nauczycie są odbierani przez uczniów". Żeby pełniej nakreślić ten obraz, trzeba zająć się nie tylko właściwościami, które są im przypisywane (szczyt hierarchii), ale także tymi, które według uczniów charakteryzują pedagogów w najmniejszym stopniu (dół hierarchii). Innymi słowy, opis czyjejś osobowości staje się pełniejszy, gdy dowiadujemy się nie tylko jak zwykła zachowywać się dana osoba, ale także jakich zachowań nie można się po niej spodziewać. Nie ma sensu zatrzymywanie się przy wyniku najniższym; dotyczy on bowiem stosowania kar cielesnych i jak było do przewidzenia uczniowie praktycznie jednomyślnie wykluczają te sposób karania. Bardzo niska ocena właściwości 33 „są roztargnieni i niezorganizowani" wskazuje na postrzeganie nauczycieli jako ludzi, którym obcy jest chaos w działaniu. Po raz kolejny uczniowie z uznaniem wypowiadają się o możliwościach nauczycieli dotyczących postępowania racjonalnego, opartego na logicznych regułach.

Wysoka ocena sfery intelektualnej kontrastuje niestety z opinią o walorach emocjonalnych nauczycieli. Są oni postrzegani jako osoby niezbyt skore do służenia pomocą swoim wychowankom. Zdanie „pomogają uczniom" uzyskało jedną z trzech najniższych ocen, a uczniowie najczęściej stwierdzali, żetakie zachowanie odnosi się do bardzo nielicznych nauczycieli. Prawdopodobnie jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest lęk odczuwany przez uczniów w trakcie nauki szkolnej. Osoby, które się boją nie są skłonne szukać pomocy u tych, którzy ten lęk wzbudzają. Pomimo, że nauczyciele wzbudzają lęk, są oceniani jako osoby o znacznej kulturze postępowania. Rzadko zwracają się do uczniów nieuprzejmie (właściwość 34), nie poniżają ich (właściwość 36) ani nie wykorzystują do załatwiania swoich spraw (właściwość 35) pozytywna opinia jest niezwykle korzystna z psychologicznego punktu widzenia. Jest bardzo pożądane, aby nauczyciele stanowili wzór postępowania dla młodego pokolenia. Dobrze, że jak wskazują wyniki uczniowie mogą w kontakcie z pedagogami przyswajać nie tylko wiedzę, ale i styl kulturalnego funkcjonowania wśród ludzi.

Analiza wyników badań może być prowadzona w dwu kierunkach. Pierwszy polega na sprawdzeniu czy w obrazie nauczycieli występują te właściwości, które decydują o sukcesie dydaktycznym. Do takich właściwości należy poziom intelektualny, stopień organizacji działania i wysokie kompetencje. Ten zespół czynników decyduje o przyznaniu komuś autorytetu eksperta.

Drugi kierunek analizy wymaga sprawdzenia czy osobowość nauczycieli stanowi wzór postępowania. Młodzież w wieku dorastania reaguje silnie na bodźce emocjonalne i szuka kontaktu z interesującymi ludźmi, którzy mogą ich porwać pasją działania i zafascynować bogactwem zainteresowań. Tacy ludzie funkcjonują jako autorytety moralne.

Wyniki ankiety pokazują, że pozycja nauczyciela-eksperta nie jest zagrożona. Znacznie więcej niepokoju wzbudza obraz nauczyciela jako osoby, która ma wzbogacić świat przeżyć ucznia i ukierunkować jego osobowość. Głęboki pesynizm budzi opinia uczniów, że nauczyciele są mało interesującymi ludźmi (właściwość 37) o niewielkej wrażliwości na czyjąś krzywdę (właściwość 24). Ponadto pdagodzy są postrzegani jako ludzie o znikomym poczuciu humoru (właściwość 3) i jak sądzą uczniowie tylko nieliczni potrafią zainteresować swoimi wykładami (właściwość 13).

Jest kwestia dyskusyjna czy ważniejsza jest rola autorytetu moralnego czy intelektualnego. Truizmem byłoby stwierdzenie, że sytuacja optymalna polega na harmonijnym łczeniu obu tych wzorów. Psychologowie rozwojowi stwierdzili jednocześne, że dorastająca młodzież poszukuje osób, z którymi można się identyfikować w realizacji dążeń życiowych.

Nie można przy tym zapominać, że aspiracje młodych ludzi są na ogół bardzo wysokie, a każdy cel traktowany jako możliwy do zdobycia.
Dlatego uważam za bardzo niekorzystne te wyniki, które wskazują że nauczyciele zyskali tak nieprzychylną ocenę jako ludzie o interesującej osobowości.

Należy zastanowić się czy ten, w sumie niekorzystny obraz nauczycieli nie stanowi efektu odreagowania. Istnieje taka ewentualność, że uczniowie mając po raz pierwszy możliwość wypowiedzenia się o nauczycielach, dali upust swojej frustracji. Mogli formułować niekorzystne, wręcz agresywne sądy w poczuciu bezpieczeństwa zagwarantowanego anonimowością badań. Wyniki ankiety nie potwierdzają tego przypuszczenia. Gdyby obraz nauczycieli wynikał z odreagowania lub nadmiernego krycytyzmu dorastającej młodzieży, to dominowałyby oceny skrajne, formułowane na zasadzie „wszystko albo nic". Dane zawarte w tabeli I zaprzeczają temu przypuszczeniu. Ponadto ankieta zawiera zdania, które mają sprawdzić wiarygodność odpowiedzi np.: „dobrze nas uczą" (18) i „uczą nas niezbyt dobrze" (21), „niejednakowo traktują uczniów" (2) i „są sprawiedliwi" (5), itp.

Analiza wyników wskazuje, że oceny układają się w logiczną całość i nie są wewnętrznie sprzeczne. Moim zdaniem uczniowie wykazali znaczną dojrzałość posługując się przemyślanymi i wyważonymi opiniami.

Ocena czyjejś osobowości kształtuje się w procesie kkomunikacji. Czym dłużej trwa, tym więcej jest szans na uzupełnienie luk i wyeliminowanie sprzeczności. Dlatego sprawdzałam czym różni się opinia o nauczycielach u uczniów wszystkich kolejnych klas liceum. Zestawienie tych wyników pozwoliło mi prześledzić jak zmienia się obraz nauczycieli w trakcie obcowania z nimi.

Dane zawarte w tabeli 2 wskazują, że obraz nauczycieli ulega daleko idącym zmianom. Uczniowie klas pierwszych postrzegają swoich pedagogów jako osoby inteligentne i zamiłowane w swej pracy. Przypisują im autorytet, a sposób ubierania określają jako elegancki. Ten korzystny obraz zakłóca opinia, że nauczyciele niejednakowo traktują uczniów i mają poczucie władzy nad nimi.

Tabela 2

Zmiany w sposobie oceny nauczycieli u uczniów klas I—IV.

Lp.	TREŚĆ ZDANIA		Ranga przypisana zdaniom w klasach I	II	III	IV
1	Są inteligentni	(6)	1	1	3	5
2	Mają poczucie władzy nad uczniem	(32)	3	4	1	3
3	Lubią swoją pracę	(27)	2	3	7	7
4	Są przekonani o swoich wysokich kompetencjach	(1)	7	2	4	4
5	Są nadmiernie pewni siebie	(4)	31	8	5	2
6	Niejednakowo traktują uczniów	(2)	5	5	2	1
7	Nie rozumieją uczniów	(15)	9	6	8	9
8	Wzbudzają strach u uczniów	(20)	11	16	6	6
9	Ubierają się elegancko	(29)	4	7	16	19
10	Mają autorytet	(11)	6	11	11	15
11	Nie lubią uczniów, którzy mają inne zdanie	(25)	22	9	12	8
12	Są zbyt krytyczni	(17)	12	10	9	10
13	Są nudni i nieciekawi	(16)	19	14	15	11
14	Są nietolerancyjni	(23)	17	23	14	12

Z żalem trzeba stwierdzić, że czym starsi uczniowie, tym mniej pochlebna opinia o nauczycielach. Uczniowie dwóch młodszych roczników uważają intelekt za pierwszoplanową właściwość pedagogów. Trzecio i czwartoklasiści sądzą, że najbardziej typowe dla nauczycieli są zachowania oparte na dominacji. Maturzyści uważają, że nadmierna pewność siebie silnie charakteryzuje nauczycieli. Czym starszy rocznik uczniów, tym wyższa ranga tej waściwośc,i przy czym skok z 31 pozycąji w klasach pierwszych na 2 w klasach czwartych wskazuje na zdecydowany spadek sympatii do nauczycieli. Jednocześnie coraz baardziej spada przekonanie, że wykonują oni swoją pracę z zamiłowaniem (Tab. II, poz. 3.

Trudno znaleźć jakąkolwiek optymistyczną tendencję w zmieniającym się obrazie nauczycieli. W coraz mniejszym stopniu przypisuje się im autorytet (spadek z miejsca szóstego na piętnaste), rośnie natomiast przeświadczenie uczniów, że nie są traktowani jednakowo (Tab. II, poz.6). To poczucie niesprawiedliwości towarzyszy wszystkim rocznikom ale u czwartoklasistów staje się wręcz dominujące. Nawet atrakcyjność zewnętrzna nauczycieli oceniana jest coraz mniej przychylnie. Zdanie „ubierają się elegancko" znalazło się w klasach pierwszych na czwartym miejscu (ze średnią 3,19). Pierwszoklasiści najczęściej stwierdzili, że elegancja ubioru charakteryzuje większość nauczycieli. Tylko 6 z 40 maturzystów podziela tę opinię (średnia ocena 2,75). Trudno zinterpretować 19 pozycję „elegancji" jako wyraz uznania dla klasy strojów nauczycieli.

Nieprzypadkowo zatrzymałam się dłużej przy tych ocenach. Uczniowie wszystkich klas są nauczani przez ten sam zeespół pedagogów. Przypisanie różnego stopnia elegancji tym samym ludziom może być odzwierciedleniem nastawienia emocjonalnego do nich . W tym przypadku świadczy o wzrastającej niechęci uczniów do nauczycieli.

Badania prowadzone były w marcu 1991 roku, a więc na niespełna dwa miesiące przed maturą. Mogło to spowodować radykalizację ocen czwartoklasistów, którzy odczuwali już stres zbliżającego się egzaminu dojrzałości. Niestety nawet ta poprawka nie zmienia pesymistycznej wymowy danych zawartych w tabeli 2.

Uważam, że nie można tych niekorzystnych wyników interpretować jako prostej konsekwencji autorytaryzmu nauczycieli. Zastanawiając się nad tym, jaka jest ocena nie można zapominać, w jakim miejscu jest ta ocena dokonywana.

Szkoła jako instytucja nie sprzyja nawiązywaniu partnerskich kontaktów między nauczycielem a uczniem. Nawet najlepsze chęci pedagogów mogą być skazane na niepowodzenie w klasach, których liczebność uniemożliwia poznanie uczniów. Przekazywanie wiedzy odbywa się w ciągłym pośpiechu wynikającym z przeładowania programów. Uczniowie uczą się aż kilkunastu przedmiotów i z każdego są oceniani. Trzeba nie lada samozaparcia, żeby w tej sytuacji zachować pasję poznawczą i cieszyć się przyswajaniem nowych informacji.

Dlatego drugą część badań przeprowadziłam w Liceum Społecznym działającym na terenie Płocka. Pomogła mi w tym pracująca tam Małgorzata Pawlak, która przeprowadziła ankiety i razem ze mną opracowała ich wyniki.

W Liceum Społecznym są zatrudniani nauczyciele, dla których podstawowym miejscem pracy są szkoły państwowe. Dlatego ewentualne różnice w wynikach ankiet mogą być dla mnie źródłem informacji o tym, jak struktura szkoły wpływa na stosunek uczniów do nauczycieli. Nie ma natomiast mowy o jakimkolwiek wartościowaniu osobowości pedagogów zatrudnionych w obu typach szkół.

Wprawdzie w szkołach prywatnych obowiązuje ten sam program i system ocen, ale klasy są mniej liczne. To z pewnością sprzyja bardziej bezpośrednim kontaktom i lepszemu wzajemnemu poznaniu. Uczniowie nie czują się anonimowymi cząstkami tłumu, a to zmniejsza tendencję do unikania kontaktu. Istnieje więc poważna szansa pełniejszej komunikacji. Badania objęły 42 uczniów obu pierwszych klas. Wyniki te są potraktowane łącznie, ponieważ liceum działa pierwszy rok, a więc czas przebywania w tej szkole jest dla wszystkich uczniów jednakowy.

Tabela 3

Wyniki ankiety „Jacy są nauczyciele" przeprowadzonej na 42 uczniach liceum prywatnego

Ocena Nr cechy	1	2	3	4	5	Suma pkt. dla cechy	Średn. arytm. ocena cechy	Ranga cechy wg wielk. śred.
	Ilość ocen o danej wysokości							
1	1	8	10	18	5	144	3,43	3
2	3	20	7	10	2	114	2,71	13
3	—	28	10	4	—	102	2,43	18
4	2	20	10	7	3	115	2,74	11
5	—	20	10	7	5	123	2,93	8
6	—	2	13	21	6	157	3,74	1
7	6	22	8	3	3	101	2,40	20
8	36	6	—	—	—	48	1,14	37
9	6	24	8	4	—	94	2,24	22
10	14	20	6	2	—	80	1,90	30
11	—	20	11	11	—	117	2,79	10
12	15	19	5	3	—	80	1,90	31
13	1	25	10	6	—	105	2,90	14
14	4	29	6	3	—	92	2,19	26
15	1	17	10	13	1	122	2,90	9
16	4	22	11	5	—	101	2,40	21
17	5	20	11	5	1	103	2,45	17
18	—	9	14	19	—	136	3,24	4
19	7	24	10	—	1	90	2,14	28
20	6	26	7	2	1	92	2,19	27
21	7	22	10	3	—	93	2,21	23
22	2	23	9	5	1	100	2,50	15
23	8	19	12	3	—	94	2,24	24
24	2	21	13	3	1	100	2,50	16
25	7	17	11	7	—	102	2,43	19
26	12	24	4	2	—	80	1,90	32
27	—	5	14	18	5	149	3,55	2
28	7	23	8	4	—	93	2,21	25
29	1	17	17	6	1	115	2,74	12
30	1	11	17	13	—	126	3,00	6
31	18	17	6	1	—	74	1,76	34
32	1	21	4	8	8	127	3,02	5
33	8	25	6	3	—	88	2,10	29
34	13	22	6	1	—	79	1,88	33
35	28	12	2	—	—	58	1,38	36
36	25	15	2	—	—	61	1,45	35
37	—	18	10	11	3	125	2,98	7

Sześć zdań w powyższej tabeli zostało ocenionych jako charakteryzujące nauczycieli w przynajmniej przeciętnym stopniu. Podobnie jak w III LO na pierwszym miejscu znalazło się stwierdzenie „są inteligentni" (właśc. 6). Nauczyciele zyskali sobie opinię ludzi lubiących wykonaną pracę (właśc. 27) i przekonanych o swych wysokich kompetencjach (właśc. 1) można więc mówić o daleko idącej zbieżności w ocenie uczniów obu szkół o nauczycielach jako ekspertach.

Uczniowie szkoły prywatnej charakteryzują się większym przekonaniem, że są dobrze uczeni (właśc. 18). Bardziej korzystna jetst opinia uczniów liceum prywatnego o tolerancji pedagogów (właśc. 30). Ta właściwość nie została oceniona podobnie wysoko w żadnej grupie badanych z III LO. Wyniki badań wskazują, że w szkole społecznej mniej dotkliwie odczuwana jest władza nauczyciela nad uczniem (właśc. 32). Wyraźnie schodzi na plan dalszy lęk (właśc. 20) i poczucie, że jest się nierozumianym (właśc. 15) lub nie traktowanym na równi z innymi (właśc. 2). Jawi się nam znacznie korzystniejszy obraz stosunku uczniów do nauczycieli. O prawdopodobnych przyczynach tego zjawiska już pisałam.

Trzeba czasu, żeby sprawdzić na ile szkoły prywatne dostarczą wzorców komunikowania się nauczycieli z uczniami. Trzeba również poczekać, żeby zobaczyć, czy dobra atmosfera pracy łączy się z umiejętnością osiągania dobrych efektów dydaktycznych.

Zdaję sobie sprawę, że dane jakie przedstawiłam nie skłaniają do optymizmu. Liczę się z tym, że u części pedagogów zapoznanie się z tym materiałem może spowodować odruch oburzenia. Nauczyciele przywykli do tego, że poddają ocenie innych i źle tolerują sytuację, gdy sami są oceniani. Uczniowie poddają nauczycieli ciągłej ocenie. Jest to zjawisko naturalne. Oceniamy przecież każdego z kim się kontaktujemy. Można te oceny ignorować, ale to nie spowoduje, że one przestaną istnieć. Znacznie korzystniej jest zapoznać się z opinią, która funkcjonuje na nasz temat. Dajemy wte-

dy sobie samym szansę, możemy dokonać korekty zachowania i zyskać lepsze zrozumienie u uczniów. Możemy też liczyć na większą sympatię i lepszą efektywność pracy, bo przecież ludziom, którzy są lubiani pracuje się lepiej.

PRZYPISY

[1] Johnson D., *The Social Psychology of Education*. New York 1970, s. 57.
[2] Janowski A., *Psychologia społeczna a zagadnienia wychowania*. Wrocław 1980, s. 140.
[3] Doroszewicz K., *Wpływ postaw emocjonalnych uczniów w stosunku do nauczycieli na potrzeby komunikacji między nimi*, [w:] *Stosunki międzyludzkie w wychowaniu*, (red. Z. Zaborowski). Warszawa 1976, s. 82.
[4] Janowski A., *Poznawanie uczniów*. Warszawa 1985, s. 117.